

ВИЗАНТИЈСКЕ КРАТКЕ ХРОНИКЕ
О ПАДУ ЦАРИГРАДА 1204. ГОДИНЕ

Четврти крсташки рат, завршен латинским освајањем Цариграда и рушењем Византијског царства, у априлу 1204. године, био је један од најважнијих и најспектакуларнијих догађаја средњег века.¹ О паду ромејске престонице веома подробно говоре савремени извори, како латински тако и византијски. Довољно је само подсетити се списка византијског очевица Никите Хонијата и текстова које су саставили крсташки учесници великодостојник Жофруа Вилардуен и ритер Роберт од Кларија. Наравно, крсташко запоседање Цариграда 1204. године наишло је на одјек и у другим изворима различите провенијенције.²

Занимљиво би, међутим, било видети како о паду Цариграда 1204. године пишу потоњи византијски писци. Тако, на пример, Нићифор Григора, полихистор XIV века, са хладне временске удаљености од једног

---

¹ Будући да је литература о овоме догађају готово несагледива, ограничићу се на навођење само појединих важнијих радова. Види М. А. Заборов, *Крестовые походы*, Москва 1956, 179-242; Е. Bradford, *The Great Betrayal. Constantinople 1204*, London 1967, 21 sq.; *История Византии*, II, Москва 1967, 331-346 (К. Н. Юзбашян); Ch. Brand, *Byzantium Confronts the West (1180-1204)*, Cambridge (Mass.) 1968, 232-269; *A History of Crusades*, ed. К. М. Setton, vol. II. The Later Crusades, 1189-1311, ed. R. L. Wolff – H. W. Hazard, Madison Wisc. – London 1969, 153-185; D. E. Queller – S. J. Stratton, *A Century of Controversy on the Fourth Crusade*, Studies in Medieval and Renaissance History 6 (1969) 233-277; D. E. Queller – Th. K. Compton – D. A. Campbell, *The Fourth Crusade: The Neglected Majority*, Speculum 49 (1974) 441-465; I. Dujčev, *Le grand tournant historique de l'an 1204*, Зборник радова Византолошког института 16 (1975) 63-68; D. E. Queller, *The Fourth Crusade. The Conquest of Constantinople, 1201-1204*, Leicester University Press 1978, 1-154; J. Godfrey, *1204. The Unholy Crusade*, Oxford – New York – Toronto – Melbourne 1980; Ch. M. Brand, *The Fourth Crusade: Some Recent Interpretation*, Mediaevalia et humanistica 12 (1984) 33-45; A. E. Laiou, *Observations on the Results of the Fourth Crusade: Greeks and Latins in Port and Market*, Mediaevalia et humanistica 12 (1984) 47-60; D. M. Nicol, *Byzantium and Venice. A study in diplomatic and cultural relations*, Cambridge 1988, 124-147; W. Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford 1997, 656-666; *Oksfordska istorija Vizantije*, prir. S. Mango, Beograd 2004, 266-269 (S. V. Rejnert).

² Преглед извора за Четврти крсташки рат доноси Queller, о. с., 225-229.

и по столећа, у својој знаменитој “Ромејској историји” сликовито бележи да се том приликом Византијско царство попут теретне лађе у олуји разбило на мноштво малих делова.³ У овом раду истраживачка пажња је усмерена на такозване византијске Кратке хронике, концизне забелешке писане народним грчким језиком и махом везане за неку временску одредницу, које веома језгровито саопштавају податке о појединим значајним догађајима.⁴ Реч је о особитој врсти историјских извора, како за повест Византије и њој суседних држава – посебно за последње векове живота ромејског царства – тако и за поствизантијску епоху. Кратке хронике су по жанру својеврстан изданак средњовековне народне књижевности,⁵ па је отуда њихов језик једноставнији, вокабулар сиромашнији а синтакса унеколико упрошћена.

Византијске Кратке хронике су скоро без изузетака настајале било у снажним монашким средиштима или у њиховој непосредној близини, што значи да одражавају расуђивање *post festum* о улози источних и западних хришћана у одбрани Балкана и ромејства од Османлија. Уз то, оне су преломљене не само кроз призму ставова врхова црквене јерархије, политичке или интелектуалне елите, него и широке социјалне основе послевизантијског друштва чији су један део чинили и писари-монаси. Географско порекло Кратких хроника, које су судећи по својим подацима упадљиво окренуте источном Средоземљу, углавном се везује за велика монашка братства Свете Горе или манастира Светог Јована Богослова на острву Патмосу, али такође и за Солун, Цариград и остала жаришта православља у некадашњем византијском свету.⁶

Византијских Кратких хроника има око сто двадесет и хронолошки гледано њихове вести обухватају замашан временски лук од готово једног и по миленијума. Тако се поједине белешке тичу самих почетака византијске историје и односе на време Константина Великог, дакле сежу до првих деценија IV столећа. Потребно је, додуше, истаћи да су оне ретке и усамљене, али да се за векове који следе њихов број постепено повећава, тако да су нарочито многобројне за позновизантијски период. С друге стране, вести Кратких хроника дубоко залазе у поствизантијско доба, допирући све до седамдесетих година XVIII века.⁷ Што се тиче броја вести,

³ Nicephori Gregorae Byzantina Historia, ed. L. Schopen – I. Bekker, I, Bonnae 1829, 13.

⁴ У овој и напоменама које следе даћемо најважнију литературу о Кратким хроникама. Види З. Самодурова, *К вопросу о малых византийских хрониках*, Византийский временник 21 (1962) 127-147; P. Schreiner, *Studien zu den Βραχέα χρονικά*, Miscellanea Byzantina Monacensia 6, München 1967; З. Самодурова, *Греческие рукописи, содержащие малые византийские хроники*, Византийский временник 36 (1974) 139-144; Б. Ферјанчић, *Вести Кратких хроника о српској средњовековној историји*, Глас Српске академије наука и уметности 338, Одељење историјских наука, књ. 3, Београд 1983, 145-172.

⁵ P. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, I, Wien 1975 (у даљем тексту: Schreiner, Kleinchroniken)

⁶ R. Radić, *Τα Βραχέα χρονικά ως πηγή της ιστορίας του 16ου αιώνα. Γενικές παρατηρήσεις*, Byzantinos Domos 5-6 (1991-1992) 13-24.

⁷ *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. A. P. Kazhdan, I, New York – Oxford 1991, 447 (E. M. Jeffreys) /у даљем тексту: ODB/

Кратке хронике се међусобно знатно разликују. Док неке садрже само три или четири белешке, и малог су обима, поједине су веома опсежне и имају неколико десетина, а једна царска хроника, састављена је чак од сто седам обавештења.⁸

Кратке хронике, хетерогене како по обиму, времену и месту настанка, тако и по значају, могу се разврстати у неколико група. На тај начин, према класификацији коју предлаже издавач, постоје царске хронике, затим државне, онда такозване хронике турских освајања, потом локалне хронике, засебне или издвојене хронике и, на крају, хронике сачуване у фрагментима.⁹

Вест о паду Цариграда 1204. године сачувана је у дванаест византијских Кратких хроника.¹⁰ Неке од њих само једном реченицом казују о важном догађају, док неке доносе релативно подробан опис бурних збивања с пролећа 1204. године. Од поменутих дванаест хроника, једна припада државним, три царским, шест локалним, једна хроникама турских освајања и једна изолованим, односно, засебним хроникама. Како било, ове вести, превасходно усредсређене на хронолошке подробности, углавном не увећавају постојећа знања о великом догађају.

У државној Краткој хроници, хроници бр. 7,¹¹ која је сачувана у два рукописа, једном похрањеном у светогорском манастиру Дионисијату и другом у Венецији, у фондовима Библиотеке Марћана,¹² налази се релативно подробна белешка о крсташком запоседању византијске престонице. Сматра се да је ова хроника састављена на измаку XIV и у првим деценијама XV века.¹³ Напоменимо да је ова Кратка хроника преведена на немачки језик.¹⁴ У њеној првој белешци говори се о доласку латинских топарха и грофова у јулу 1203. године, а појединачно се набрајају венецијански дужд Енрико Дандоло, маркиз Бонифације од Монферата, гроф Хенрих (Еρίκος) од Светог Павла, гроф Балдуин Фландријски и гроф Луј од Блоа и други, али се посебно наглашава улога млетачког дужда.¹⁵ Премда су побројани познати учесници Четвртог крсташког рата, извесну недоумицу изазива помињање Хенриха од Светог Павла. Због тога и П. Шрајнер у немачком преводу из имена Хенрих ставља знак усклика.¹⁶ Реч је заправо о Хугу од Светог Павла, а објашњење лежи у чињеници да се анонимни састављач ослањао на историјски спис Никите Хонијата (о

⁸ Р. Радић, *Вести Кратких хроника о историји народа Југославије у XVI веку*, Зборник радова Византолошког института 26 (1987) 217-236.

⁹ Исто, 217.

¹⁰ Р. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken, II (Historischer Kommentar)*, Wien 1977, 186 (у даљем тексту: Schreiner, *Kommentar*)

¹¹ Овде и у наставку уз Кратке хронике наводићемо њихов редни број према издању П. Шрајнера.

¹² Schreiner, *Kleinchroniken*, 59-60.

¹³ Ibid. 61-62.

¹⁴ Р. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken, III (Teilübersetzungen, Addenda et Corrigenda, Indices)*, Wien 1979, 21-26 (у даљем тексту: Schreiner, *Kleinchroniken*, III)

¹⁵ Schreiner, *Kleinchroniken*, 62, № 1.

¹⁶ Schreiner, *Kleinchroniken*, III, 21.

чему ће у наставку бити више речи). Управо је византијски историчар и очевидац на овај начин навео најистакнутије крсташке учеснике,¹⁷ а писац Кратке хронике бр. 7 их је једноставно “преписао” са свог предлошка. Ј. ван Дитен, издавач списа Никите Хонијата, у подробном индексу који прати његово издање разрешио је ову недоумицу.¹⁸

У наставку Кратке хронике бр. 7 помиње се снага флоте која је пристигла као и број војника којима су располагали крсташи. Остало је забележено да се радило о сто десет бродова за превоз коња, шездесет великих бродова и преко седамдесет големих лађа. Крсташку војску су сачињавали хиљаду издвојених коњаника и тридесет хиљада пешака.¹⁹

Када су Латини стигли пред Град, наставља непознати писац хронике бр. 7, био је месец јул 6711 (=1203). Тада је у Граду василевс био Алексије Комнин Вамвакоравд који је царевао осам година, три месеца и десет дана.²⁰ Ако се подсетимо да је Алексије III Анђео дошао на византијски престо после ослепљења и свргавања свог млађег брата Исака II, у војном логору код града Кипселе 8. априла 1195. године,²¹ а да је из Цариграда побегао 17-18. јула 1203. године,²² видимо да је анонимни аутор хронике бр. 7 по питању временских одредница био веома прецизан. Вамвакоравд (Βαμβακοράβδος), што на грчком значи “памучна шиба”, односно, “памучна батина”, био је надимак византијског василевса Алексија III Анђела којим се указивало на царев мекан, благ и попустљив карактер.²³

У другој белешци Кратке хронике бр. 7 каже се да пошто је Алексије (III) побегао, усталичио се његов братанац Алексије (IV), син ослепљеног Исака Анђела, и владао је шест месеци и осам дана.²⁴ Добро је познато да је до преврата у којем је Алексије IV Анђео збачен с престола дошло 28. јануара 1204. године, што опет казује да је непознати састављач био веома прецизан када су у питању хронолошки детаљи.

У трећој белешци Кратке хронике бр. 7 можемо да прочитамо како је Алексије Анђео удављен од стране Алексија Дуке Мурзуфла који се попео на престо и владао два месеца и шеснаест дана. Тада су Латини заузели Град 12. априла 1204. године, у понедељак, шесте недеље ускршњег поста.²⁵ Сви подаци које садржи ова белешка су тачни, а 12. априла 1204. године заиста је био понедељак.

У наставку треће белешке Кратке хронике бр. 7 следи сажет опис начина на који су Латини освојили византијску престоницу. Непознати писац наглашава да су Латини свим силама нападали са северне морске стране. То би свакако требало да значи да су се најжешће борбе на мору

¹⁷ Nicetae Choniatae Historia, ed. J. A. Van Dieten, Berolini 1975, 538-539 (у даљем тексту: Chon. Historia)

¹⁸ Chon. Historia, II, 31.

¹⁹ Schreiner, Kleinchroniken, 62, № 1.

²⁰ Ibid.

²¹ Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд 1959 (репринт: 1998), 383.

²² ODB, I, 65 (Ch. Brand)

²³ K. Varzos, *Η Γενεαλογία των Κομνηνών*, II, Thessalonike 1984, 738.

²⁴ Schreiner, *Kleinchroniken*, 62, № 2.

²⁵ Ibid. 63, № 3.

водиле у заливу Златни рог, што доказује и даљи след описаних догађаја. Двојица Латина су начинила подвиг тако што су са мердевина на броду који се тамо борио ускочили у Петрион.²⁶ Петрион је цариградски квартал који се налазио на Златном рогу.²⁷ На том месту је био и василевс Алексије Дука Мурзуфл који се борио и управо код тамошњег пирга заподенуо се важан окршај. Овај упад храбрих крсташких војника је унеколико поколебао и уплашио ромејске браниоце. С друге стране, подвиг двојице латинских ритера силно је ободрио остале крсташе који су, следећи пример својих другова, са мердевина нахрупили у пирг. Међу њима био је и један латински витез, по имену Петар, који је први из пирга ушао у Град.²⁸ Занимљиво је, али не и необично да је у овој белешци реч Град (Πόλις), која се јавља у неколико наврата, написана великим почетним словом. Реч је о познатом маниру византијских људи од пера да под појмом Град подразумевају Цариград.²⁹

Подвиг латинског ритера Петра додатно је поколебао Ромеје који су се дали у бекство, тако да је ускоро цар остао сасвим усамљен, па је и сам побегао, а на тај начин је Град пао у руке Латина. Уз одобрење Латина, Ромеји коју су бежали напустили су град изашавши кроз Златну капију. Тада је, бележи непознати састављач Кратке хронике бр. 7, хришћански Ускрс (Πάσχα) био 25. априла.³⁰ И, заиста, Ускрс је 1204. године био 25. априла.³¹

На самом крају белешке анонимни аутор наводи да се о томе може сазнати из књиге Никите Хонијата и, завршавајући ову језгровиту и узбудљиву приповест, записује како су Итали владали Цариградом 58 година.³² Ово је леп пример из којег се види да састављачима Кратких хроника није био непознат текст византијског историчара друге половине XII и почетка XIII столећа. И, заиста, ако погледамо текст Никите Хонијата видећемо да га је непознати састављач Кратке хронике бр. 7 само сажето препричао.³³ Није на одмет поменути да и Георгије Акрополит, историчар Никејског царства које је настало на рушевинама Византије, неколико деценија доцније такође наводи подвиг ове двојице латинских војника.³⁴ Очигледно је да је то био детаљ који је оставио нарочит утисак не само на савременике него и на потоње нараштаје Византинца. Узгред, Латини нису владали Цариградом 58 година, како је навео састављач хронике бр. 7, већ једну годину мање.

Друга вест о крсташком освајању Цариграда 1204. године налази се у једној од такозваних царских хроника, Краткој хроници бр. 14, која

²⁶ Ibid.

²⁷ ODB, III, 1643-1644 (A. M. Talbot – A. Kazhdan)

²⁸ Schreiner, *Kleinchroniken*, 63, № 3.

²⁹ A. Carile, *Partitio terrarum Imperii Romaniae*, Studi Veneziani 7 (1965) 227; ODB, III, 1692 (A. Kazhdan)

³⁰ Schreiner, *Kleinchroniken*, 63, № 3.

³¹ V. Grumel, *La chronologie. Traité d'études byzantines I*, Paris 1958, 258.

³² Schreiner, *Kleinchroniken*, 63. №

³³ Chon. *Historia*, 544 sq.

³⁴ Georgii Acropolitae Opera, I, ed. A. Heisenberg, corr. P. Wirth, Stuttgart 1978, 8.

је сачувана у великом броју рукописа.³⁵ После крајње сажетог прегледа библијске историје, веома брзо се стиже до времена Константина Великог, а у наставку су обухваћени догађаји до 1453. године.³⁶ Ова хроника такође релативно подробно говори о бурним догађајима из 1203. и 1204. године, али се умногоме разликује од Кратке хронике бр. 7.

У једној од бележака ове хронике се каже да је Алексије Анђео, син Исака Анђела, побегао из Цариграда и по Западу тражио помоћ да би свога оца вратио на византијски престо.³⁷ У следећој белешци, која нема ниједну временску одредницу, остало је записано да је ноћу у палати Влахерна Алексије заједно са оцем Исаком проглашен за цара и да је владао пет месеци.³⁸ Из других извора знамо да се то одиграло 19. јула 1203. године.³⁹ Ако с друге стране знамо да су Исак II и Алексије IV оборени с власти 28. јануара 1204. године, дакле, после шест месеци и девет дана, јасно је да се непознатом аутору Кратке хронике бр. 14 поткрала одређена хронолошка нетачност. Алексије IV Анђео није владао пет месеци, како бележи анонимни састављач, већ нешто више од шест месеци. И уколико се владавина Алексија IV рачуна од времена његовог крунисања, на самом почетку августа 1203. године, опет је дужина његовог боравка на византијском престолу безмало шест месеци.

У следећој белешци Кратке хронике бр. 14, која такође нема временску одредницу, наводи се како цариградска светина одлучила да изабере новог цара. Када су видели Латине, који су као господари ушли у Велику палату, и наслутивши да ће им то донети многа зла, житељи Цариграда скупили су се у Великој цркви. Разборито је претпоставити да је реч била о некој латинској делегацији која је преговарала са Алексијем IV Анђелом, а под Великом црквом, наравно, подразумева се Света Софија, најзначајнија богомоља у Цариграду. После жучне и замршене расправе за новог василевса је изабран севаст кир Никола Канавос, добар човек који се потом, према речима писца Кратке хронике бр. 14, неколико дана злоупотребио затворен у Великој цркви.⁴⁰ И овим догађајима, прилично драматично и са много детаљности, писао је Никита Хонијат.⁴¹

Када се о овоме сазнало у Великој палати збацили су са власти Алексија (IV) и за цара уздигли кир Алексија званог Мурзуфл. Убрзо је светина из Велике цркве пристала уз оне у Великој палати и уз Алексија Дуку Мурзуфла, док је Никола Канавос био заробљен.⁴² И о овоме, наравно, пише Никита Хонијат,⁴³ чији је историјски спис очигледно главни изворни предлошак анонимном састављачу Кратке хронике бр. 14.

³⁵ Schreiner, *Kleinchroniken*, 121-125.

³⁶ Као и хронику бр. 7, издавач П. Шрајнер је и Кратку хронику бр. 14 превео на немачки језик. Види Schreiner, *Kleinchroniken*, III, 41-47.

³⁷ Schreiner, *Kleinchroniken*, 149-150, № 89.

³⁸ Ibid. 150, № 90.

³⁹ Schreiner, *Kommentar*, 183-184 (са навођењем изворних података).

⁴⁰ Schreiner, *Kleinchroniken*, 150, № 91.

⁴¹ Chon. *Historia*, 562-563.

⁴² Schreiner, *Kleinchroniken*, 150, № 92.

⁴³ Chon. *Historia*, 563-564.

У следећој белешци стоји записано да је кир Алексија Дука Мурзуфл царевао два месеца.⁴⁴ То је углавном тачно, али, ако имамо у виду уобичајену цепидлачку прецизност хроничара, недовољно тачно. Алексије V Дука Мурзуфл је владао скоро два и по месеца, од 28. јануара до 12/13. априла 1204. године.

У наставку Кратке хронике бр. 14 вели се да су онда дошли Латини и опсели царицу градова, запосели је и учинили робињом. Затим се, уз употребу жалопојки, казује о пљачкању Константинопоља, о томе како су страдале свете иконе, светиње, и како су божји храмови претворени у коњушнице. Када се говори о синтагми “царица градова” ваља нагласити да је реч о прилично омиљеној и распрострањеној метафори за Цариград.⁴⁵ У наставку ове белешке може се прочитати како је ћерка Сион остала напуштена као колиба у винограду и као некаква страћара чувара у њиви краставаца, пушта од сваког добра, пуна свакојаког зла.⁴⁶ Подсетимо се да је Сион највише врдо у Јерусалиму,⁴⁷ а често и метафора за сам Јерусалим. Потом следи потресна тужбалица, налик на очајнички вапај, у којој се анонимни писац хронике обраћа Господу. Он помиње грехе Византинаца и речима набијеним очајањем, тугом и болом моли Свевшињег за опроштај.⁴⁸

Трећа Кратка хроника која региструје латинско запоседање мегалополиса на Босфору 1204. године, такође је сврстана у такозване царске хронике, а сачувана је у једном рукопису. Реч је о хроници бр. 20 чији је манускрипт данас смештен у ватиканској библиотеци⁴⁹ и садржи само пет релативно кратких бележака. У првој од њих се вели да је Алексије Мурзуфл владао два месеца и десет дана, а онда се десио пад Константинопоља од стране Латина, године 6712. (=1204), месеца априла дванаестог, дана седмог (што је субота).⁵⁰ У трећој белешци исте хронике пише да је 6712, идикта седмог, месеца марта (sic!), дана другог, дакле у понедељак, Лазареве недеље, Франци су освојили Константинопољ.⁵¹ У овом згуснутом низу разноликих вести има тачних података, али је очигледно да су се поткрале и извесне погрешке. Ту пре свега мислимо на погрешно датовање пада Цариграда у март 1204, као и на чињеницу да 12. априла 1204. године није била субота већ понедељак.

И следећа Кратка хроника (бр. 21), која је такође сачувана у само једном рукопису, данас похрањеном у Фиренци,⁵² садржи пет бележака из XIII века. У овој хроници је остало записано је да су Латини заузели Константинопољ године 6711 (што би, заправо, одговарало 1203. години),

⁴⁴ Schreiner, *Kleinchroniken*, 151, № 93.

⁴⁵ E. Fenster, *Laudes Constantinopolitanae*, *Miscellanea Byzantina Monacensia* 9, München 1968, 93, 120, 135, 188, 205 ; *ODB*, III, 1692 (A. Kazhdan)

⁴⁶ Schreiner, *Kleinchroniken*, 151, № 93.

⁴⁷ *ODB*, III, 1905 (G. Vikan – A. Kazhdan – Z. U. Maoz)

⁴⁸ Schreiner, *Kleinchroniken*, 151, № 93.

⁴⁹ *Ibid.* 174.

⁵⁰ *Ibid.* 174, № 1.

⁵¹ *Ibid.* 175, № 3.

⁵² *Ibid.* 176.

месеца априла, дванаестог.⁵³ Занимљиво је да су у овој белешци месец и дан латинског заузећа Цариграда дати тачно, али је погрешно наведена година.

У Краткој хроници бр. 32, увршћеној међу такозване локалне хронике и сачуваној у неколико рукописа, крајње бревилеквентно се говори како је 6712 године од стварања света (=1204) - али се даје и 1204. година Христове ере! - Алексије Дука Мурзуфл владао два месеца и десет дана, да је патријарх био Јован Каматир, и да су тада Латини заузели Град.⁵⁴ Дужина владавине Алексија V Дуке Мурзуфла дата је са готово незнатном непрецизношћу, будући да је он владао од 28. јануара до 12. априла 1204. године,⁵⁵ што износи два месеца и петнаест дана. С друге стране, тачно је наведен и ондашњи цариградски патријарх Јован X Каматир (1198-1206).

Још сажетија је вест у локалној Краткој хроници бр. 33, која је сачувана у три рукописа, од којих се два налазе у Националној библиотеци у Паризу, а један у светогорском манастиру Дионисијату.⁵⁶ У овој хроници је остало записано да су године 6711 (=1203) Франци запосели Константинопољ.⁵⁷ Наведена година је, наравно, погрешна, али није лако одгонетнути како је дошло до те омашке.

У локалној Краткој хроници бр. 35, сачуваној у пет рукописа – од којих се данас три чувају у Националној библиотеци у Паризу, један у Санкт-Петербургу и један у атонском манастиру Дионисијату⁵⁸ - наводи се да је Цариград опкољен и освојен године 6712 (=1204), индикта дванаестог, 12. априла, дана шестог (дакле у петак) од стране Латина.⁵⁹ Овде се такође поткрала мала грешка, а тиче се наведеног индикта: не ради се о дванаестом, него о седмом индикту. Осим тога, 12. априла 1204. године није био петак него понедељак.

У локалној Краткој хроници бр. 37, сачуваној у рукопису који се чува у библиотеци Тринити колеџа у Кембриџу,⁶⁰ пише да је у дане Алексија Дуке Мурзуфла Константинопољ пао у руке Латина, године 6712 (=1204), 12 априла, индикта другог, дана другог (дакле, у понедељак) и да су га они држали педесет седам година, осам месеци и тринаест дана.⁶¹ Овде су погрешно наведени индикт, други уместо седмог, и дужина латинске владавине над Цариградом. Што се тиче латинократије у византијској престоници, године и дани су наведени тачно, али су погрешно наведени месеци: осам уместо три! Занимљиво је напоменути да је ово један од веома ретких случаја када се зна аутор Кратке хронике. Био је то извесни Јаков Кирианит који се не среће у другим изворима, а живео је у XVI веку.⁶²

⁵³ Ibid. 176, № 2.

⁵⁴ Ibid. 229-230, № 8.

⁵⁵ B. Hendrickx – C. Matzukis, *Alexios V Doukas Mourtzouphlos: His Life, Reign and Death (?-1204)*, Hellenika 31 (1979) 108-132.

⁵⁶ Schreiner, *Kleinchroniken*, 238-239.

⁵⁷ Ibid. 241, № 2.

⁵⁸ Ibid. 282-283.

⁵⁹ Ibid. 284, № 2.

⁶⁰ Ibid. 295.

⁶¹ Ibid. 298-299, № 1.

⁶² Ibid. 298.

У краткој хроници бр. 39, сврстаној међу такозване локалне хронике и састављеној на Пелопонезу – чија се два рукописа чувају у Националној библиотеци у Паризу и папској библиотеци у Ватикану⁶³ - можемо да прочитамо да је Константинопољ пао у руке Латина месеца априла, индикта седмог (што је тачно!), године 6712 (=1204) за царевања Алексија Комнина, брата Исака Анђела.⁶⁴ Одређену недоумицу одмах изазива навођење погрешног родбинског односа двојице поменутих византијских владара. Реч је о Алексију V Дуки Мурзуфлу и Исаку II Анђелу који, наравно, нису били браћа.⁶⁵ Добро је познато да су браћа били Алексије III и Исак II Анђели, па је можда управо то завело неког каснијег редактора локалне Кратке хронике бр. 39 да погреша.

У Краткој хроници бр. 50б, која је сачувана у великом броју рукописа и такође припада такозваним локалним хроникама,⁶⁶ срећемо занимљив запис о крсташком освајању Цариграда у којем пише да је 6712 године од Адама (=1204) Константинопољ пао у руке Венецијанаца за владавине царева Алексија и Исака Комнина.⁶⁷ Појава презимена Комнин уместо Анђеа за последње византијске цареве уочи крсташког освајања Цариграда не треба да изненађује јер су владари династије Анђела били у родству са Комнинима и уз своје презиме додавали су презиме старије династије. По свој прилици, овде је реч о Алексију IV и његовом оцу Исаку II.

У Краткој хроници бр. 69, која је сачувана у неколико рукописа и коју је издавач уврстио међу такозване хронике турских освајања,⁶⁸ такође постоји језгровита белешка где стоји да су Франци 6711 (=1203) посели Цариград и тамо владали 57 година. Узели су га у време василевса Мурзуфла.⁶⁹ Истина, у једном рукопису је наведено да се радило о 59 година.⁷⁰ Наравно, реч је о већ више пута помињаном василевсу Алексију V Дуки Мурзуфлу. Опет имамо непрецизну годину освајања, али и прецизан податак да су после 57 година. Узгред, овде се наводи да су византијску престоницу заузели Франци, док се у претходно поменутој хроници помињу Венецијанци. Иначе, у Кратким хроникама као освајаче Цариграда најчешће срећемо Латине, а понегде и Итале. Међутим, будући да се ради о уобичајеним етнонимима којима су Византинци означавали људе из западне Европе, побројане разлике нису толико битне.

И, напослетку, у Краткој хроници бр. 82, која је сачувана у једном манускрипту - данас смештеном у грчком рукописном фонду Библиотеке Амброзијане у Милану⁷¹ - и коју је издавач уврстио међу изоловане, односно, засебне хронике, вели се да су 9. априла, индикта седмог,

⁶³ *Ibid.* 308-309.

⁶⁴ *Ibid.* 310, № 2.

⁶⁵ Ову грешку региструје Schreiner, *Kommentar*, 186.

⁶⁶ Schreiner, *Kleinchroniken*, 353-361.

⁶⁷ *Ibid.* 364, № 11.

⁶⁸ *Ibid.* 526-528.

⁶⁹ *Ibid.* 534, № 38.

⁷⁰ *Ibid.*

⁷¹ *Ibid.* 596.

године 6712 (=1204), према Хонијату (κατὰ τὸν Χωνιάτην), Латини заузели Константинопољ.⁷² Осим 9. априла, који је погрешан, остали хронолошки подаци су тачни. И у овом случају, као и код Кратких хроника бр. 7 и бр. 14 уосталом, основни извор непознатим састављачима било је историјско дело Никите Хонијата.

После узорног издања византијских Кратких хроника које је приредио П. Шрајнер, италијански научник Елпидио Миони је пронашао и објавио још једну хронику која се чува у Венецији. У њеној првој белешци се каже да су месеца априла, дана дванаестог, године 6711 (=1203), Латини заузели Цариград, а да је патријарх био Јован Каматир.⁷³ Година од стварања света је погрешна, али је тачно да се велики догађај збио док је на столици цариградског патријарха седео првосвештеник Јован X Каматир.

Будући да су се византијске Кратке хронике показале као веома погодне за сваки вид квантификације и статистичког закључивања направићемо мало истраживање.⁷⁴ Кратке хронике обухватају вести у широком временском луку од скоро хиљаду и пет стотина година, тачније од 312. до 1771. године. У том големом периоду регистровано је неколико стотина мање или више важних догађаја. Ограничићемо се само на догађаје из византијске епохе, а у овом тренутку занемарити оне из поствизантијског раздобља. Узгред, послевизантијски догађаји су такође наилазили на снажну рецепцију код писаца Кратких хроника. На највећи одјек, дакле, наишло је турско запоседање Цариграда, односно, рушење Византијског царства 1453. године - реч је о 41 Краткој хроници – што је, можемо рећи, очекивано.⁷⁵ У 27 Кратких хроника говори се о османском освајању Пелопонеза, последње оазе византијског света, 1460. године.⁷⁶ Затим следе вести похрањене у 24 хронике које су пропратиле турско освајање Солуна 1430. године.⁷⁷ Битка код Ангоре, која је, како се оправдано сматра, продужила живот Византији и Србији за пола столећа, одјекнула је у 17 хроника.⁷⁸ Тек после ових догађаја долазе свечано инаугурисање нове престонице Константинополиса 11. маја 330. године (13 хроника),⁷⁹ ослобађање Цариграда 1261. године (такође 13 хроника),⁸⁰ затим крсташко освајање Цариграда, о којем је овде реч, 1204. године (12 хроника)⁸¹ и турско запоседање Галипоља 1354. године (такође 12 хроника).⁸²

⁷² *Ibid.* 597, № 1.

⁷³ E. Mioni, *Una inedita cronaca bizantina (dal Marc. Gr. 595)*, Rivista di studi Bizantini e Slavi 1 (1980) /Miscellanea Agostino Pertusi I/ 73.

⁷⁴ Р. Радић, *Средњовековни догађаји у арабљанском прегледу Османске династије из XIX века*, Новопазарски зборник 26 (2002) 175-176.

⁷⁵ Schreiner, *Kommentar*, 481.

⁷⁶ *Ibid.* 496.

⁷⁷ *Ibid.* 440.

⁷⁸ *Ibid.* 370.

⁷⁹ *Ibid.* 69.

⁸⁰ *Ibid.* 200.

⁸¹ *Ibid.* 186.

⁸² *Ibid.* 283.

На овом месту требало би упозорити на једноставну чињеницу да се највећи број вести у византијским Кратким хроникама односи на XIV, XV и XVI век. Стога се на тај начин може објаснити зашто су неки догађаји, свакако мање значајни од пада Цариграда 1204. године - већ смо поменули: пад Мореје, Солуна или Галипоља - наишли на већи одјек у Кратким хроникама.

Пад Цариграда 1204. године забележен је у дванаест византијских Кратких хроника. Аутори десет хроника учинили су то веома концизно, истрајавајући на хронолошким одредницама - година, месец, дан и индикт - и на тадашњим владарима Византије. Најчешће су то урадили прилично тачно, али су им се каткад поткрале не само непрецизности него и грешке. Састављачи преостале две Кратке хронике, које говоре у судбоносним догађајима 1204. године, донели су њихов прилично подробан опис. Поготово када се има у виду да хронике, као посебна врста византијске књижевности, подразумевају одређену врсту језгровитости. Писци обеју поменутих хроника су као предложак имали историјски спис савременика и очевица Никите Хонијата. Реч је о византијском интелектуалцу који је преживео пад Цариграда 1204. године и у заузетом граду провео пет страшних дана, док се напослетку није избавио захваљујући својим млетачким везама. Византијске Кратке хронике на особен начин показују значај и дубок утисак који су на потоње генерације оставили фатално скретање крсташа и освајање Цариграда у првим годинама XIII столећа. Уосталом, данашњи истраживачи са пуно разлога сматрају да је крсташко освајање Цариграда 1204. године заувек удаљило хришћански Исток од хришћанског Запада и ова два цивилизацијска антипода сместило на искључујуће и непомирљиве фронтоне историје. Речју, Византинци никада нису опростили западњацима тај нечувени подухват и све што га је пратило.

Radivoj Radić

BYZANTINE SHORT CHRONICLES REGARDING THE FALL OF CONSTANTINOPLE IN 1204.

The fall of Constantinople in 1204 had been noted in twelve Byzantine short chronicles. The authors of ten chronicles wrote very concisely, persuading on the chronological determinations – year, month, day and indiction, as well as on the contemporary Byzantine rulers. Usually they did it precisely, but sometimes they made some imprecise comments, as well as some serious mistakes. The contemplators of two other short chronicles, dedicated to the fatal events of 1204, gave their detailed description, especially bearing in mind the fact that the chronicles, as a special literary genre, understood certain conciseness. Writers of both above mentioned chronicles had as a model historical writings of the contemporary author and eye witness Niketas Choniates. The Byzantine short chronicles show in a special way importance and strong influence which was left by the fatal turning up of the crusaders and fall of the Constantinople in the first years of the 13th century to the future generations.

